

УЧАСТЬ ПВДЕННОРОСІЙСЬКОЇ ПЕРІОДИЧНОЇ ПРЕСИ В РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ТЕХНІЧНИХ ДОСЯГНЕНЬ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ

У статті досліджені оцінки науково-технічного прогресу Сполучених Штатів Америки другої половини ХІХ ст періодичною пресою Херсонської та Бессарабської губерній. Визначено місце та роль регіональної преси у формуванні суспільної думки населення Північно-Західного Причорномор'я. З'ясовані особливості загальноприйнятих в Російській імперії стереотипів про Новий світ. Розглянуто механізм висвітлення американських реалій на сторінках регіональної преси.

Ключові слова: *Сполучені Штати Америки, Російська імперія, регіональна періодика, суспільна думка, американо-російські відносини.*

Наукові та технічні знання були важливою складовою еволюції американської нації, одним із факторів економічного та соціального прогресу країни. В своєму розвитку наука та техніка США пройшли ряд етапів, які відповідали основним віхам історії американського суспільства. Великий вплив на науку в Новому Світі здійснила Європа, в першу чергу Великобританія. Як і в кожній країні науково-технічний прогрес в Сполучених Штатах мав свої особливості. Великий інтерес до винаходів американців проявили і в Російській імперії. Багато інформації щодо розвитку науки та техніки поміщала на своїх сторінках регіональна преса, зокрема газети Херсонської та Бессарабської губерній.

Події громадянської війни заповнили увесь інформаційний російський простір, не залишаючи місця для повідомлень про розвиток науки і техніки у США. Між тим, саме в роки війни в США був здійснений значний поштовх у виробництві та застосуванні військової техніки. Нові технічні засоби ведення війни належали в основному винахідникам з Півночі. Так, громадянська війна наочно продемонструвала перевагу панцирних суден з паровими двигунами над парусними. Під час війни успішно діяв «Монитор» – судно конструкції Дж. Еріксона [1, с. 544]. Цей тип судна став основним у військово-морському флоті і в післявоєнні роки. Вже першого повоєнного року «Одесский вестник» подав огляд морських сил США. Кореспондент відмічав, що в роки війни американці впевнилися в силі дії цих плавучих батарей, однак в той же час сумнівались в їх спроможності плавати на великі відстані. Проте, американці ризикнули і скоро світ дізнався, що корабель не лише може пройти через увесь океан, але й вражав своїми величезними розмірами, дивними формами, страшною артилерією. Америка відрядила його об'їхати всю Європу, щоб показати приклад сили і генія нового світу. «Miantonomoh» – назва судна. Він перетнув відстань між Америкою та Англією, отже став загрозою повсюди, констатували в одеській пресі [2, 1866, 29 июля].

Одеситів, як жителів міста, пов'язаного із морем, надзвичайно цікавили будь-які новини щодо флоту та мореплавства. Одеська преса задовольняла цей попит. В серпні 1866 р. «Одесский вестник» повідомляв, що майже одночасно із плаванням «Miantonomoh» сенсацією в світі став спуск на воду в нью-йоркській верфі Уеба нового «морського чудовиська» «Dunderberg» – гігантського тарану, обшитого панцирною бронею, довжина якого 380 англійських фути, ширина 72 фути, місткість 5 тис. тон. Його збудували по зовсім новому зразку, який відрізнявся від моніторів панцирних кораблів.

Таран робив по 10 вузлів на годину, мав машину в 6 тис. сил. Пруський уряд хотів його купити, проте його не продавали [2, 1866, 26 сентября]. Американці мали власні плани завоювання морських просторів.

На початку 1890 р. в Америці розробили проект будівництва величезного воєнного флоту. Одеська преса сповіщала, що спорудження флоту планували закінчити до кінця 1903 р. Цей флот повинен був складатися із вісімнадцяти кораблів по 8 тис. т кожний; дванадцяти кораблів по 7 тис. т; п'яти – по 6 тис. т; десяти панцерних кораблів по 3,5 тис. т; дев'яти напівпанцерних крейсерів по 6,250 т тощо. Усього планувалось побудувати дев'яносто два кораблі на суму 53,700,000 фунтів стерлінгів [2, 1890, 2 февраля]. Значною подією було й те, що 18 листопада 1890 р. в Брукліні спустили на воду новий броненосець «Maine», який знавцями морської справи вважався сильнішим, ніж кожен із двадцяти семи знаменитих англійських броненосців того часу і був здатен помірятись силами з будь-яким військовим кораблем у світі [2, 1890, 27 ноября].

Ще в 1869 р. значним успіхом для Америки став винахід та широке застосування приладу для запалення та гасіння газових ліхтарів в цілому місті одночасно. Одеські газети розповідали про даний винахід те, що всі ріжки ліхтарів були поєднані проволокою, яка кінцями своїми була прикріплена до електричної батареї. Подібний пристрій коштував Нью-Йорку 38 тис. дол. [3, 1869, 18 сентября]. Та вже через десять років у США широко стали застосовувати електричне освітлення. Газета «Правда» неодноразова писала про електрику та її застосування, пропагуючи нові технології. Так, в січні 1879 р. з'явилось повідомлення, що Сан-Франциско став першим містом, вулиці якого освітлювалися електричним світлом. Один із колишніх губернаторів Каліфорнії здійснив подорож по Європі з метою закупити найкращі, різного роду системи електричного освітлення. Місто розділили на части-

ни, в кожній з яких поставили машину Грома, досить сильну, щоб виробити необхідний електричний струм. Провідники заклали в труби та протягнули через дахи будинків. Запалювати та гасити електричні ріжки було дуже легко. Вони мали силу світла в 40 свічок. Використання кранів для зменшення світла було необхідним тільки тоді, коли електричний струм, будучи досить сильним розсіював дуже далеко промені світла [4, 1879, 22 янвря].

Пізніше в «Правде» була опублікована стаття про унікальний винахід А. Едісона – пристрій, який називається аерофоном. Аерофон – апарат для посилення звуків голосу людини. Ефективність його була настільки великою, що сказане звичайним голосом слово чути було на декілька сотень кроків навколо. Цей апарат міг би принести велику користь як морський сигнальний апарат. Однак янки, любителі реклами, із аерофона зробили пристрій для рекламування [4, 1879, 22 юля]. Ім'я А. Едісона було широко відомо в Росії та в причорноморському регіоні. А успіхи електротехніки також пов'язані з іменем А. Едісона. Ним була створена електрична лампа в 1879 р., перша міська електростанція в Нью-Йорку в 1882 р., електричний трамвай у 1886 р. [5, с. 7]. Суспільство Бессарабії теж було проінформоване про унікальні винаходи А. Едісона. В 1890 р. на сторінках «Бессарабского вестника» була опублікована замітка про те, що в Москві в присутності представників преси і сорока російських професорів Ю. І. Блок продемонстрував новий тип фонографа А. Едісона. Американський винахідник передав його особисто Ю. І. Блоку, коли той перебував в Америці, з проханням ознайомити російське суспільство з приладом [6, 1890, 30 янвря]. Отож, жителям Одеси була доступна інформація про новітні технічні відкриття.

Одеська преса констатувала, що за величезним розвитком своїх сил, багатством, освітою і матеріальними благами американці далеко випередили країни Старого Світу. Тому

вивчення найдрібніших сторін їх побуту корисно, писали кореспонденти «Новороссийских ведомостей», для нас як приклад гідний для наслідування. Там будь-який новий винахід розвивається і розробляється [7, 1870, 13 января]. Думка передових людей російського суспільства була майже одно-стайною. Російський публіцист М. В. Шелгунов вважав, що Америку чекає краще майбутнє, яке відкриє перед людством нові горизонти. Запорукою цього слугують працелюбність, винахідливість, заповзятливість американців та порівняно широкий демократизм створених ними державних інститутів [8, 1872, №6, с. 49]. Вже в 1873 р. були відомі факти налагодження російсько-американських зв'язків у сфері науки та техніки. Найбільшу ініціативу в налагодженні наукових зв'язків проявив Смітсоніанський інститут та його вчені Дж. Генрі і С. Берд. Завдяки їх діяльності вдалось налагодити зв'язок інституту з різними науковими установами Харкова, Києва, Одеси та інших міст [9, арк.101].

США завжди ставили на перше місце вдосконалення доріг та залізниць. По закінченню громадянської війни сітка залізниць була настільки розширена, що покрила всю країну як павутина [10, с. 193]. Але в цій справі американці пішли далі. В 1871 р. «Новороссийские ведомости» писали, що законодавчі збори Америки не залишили поза увагою дане питання і розглянули проект залізниць, яка повинна була проходити через м. Нью-Йорк над будинками міста та мала бути збудована в два поверхи і щоб в кожному з них потяги ходили в одному напрямку з метою запобігання зіткнення. Ініціатором виступив Олександр Стюарт, а основний капітал для спорудження дороги складав 1,600,000 фунтів стерлінгів. Закінчити будівництво планувалося через п'ять років [7, 1871, 24 апреля].

Актуальними для одеситів були й відомості щодо розвитку інфраструктури залізничного транспорту. В Сполучених Штатах спеціалізувались не лише на прокладанні залізниць,

а й на вдосконаленні потягів та вагонів. В Америці ввійшли у використання особливі вагони для перевезення провізії: яловичини, масла, овочів, фруктів. Вони споруджувались таким чином, розповідали видавці «Ведомостей одесского градоначальництва», що всі продукти доставляються в свіжому вигляді. В таких вагонах були встановлені льодовники. Крім того, вони мали подвійні стінки, між якими насипали товчене вугілля, що є поганим провідником тепла [3, 1873, 12 юля].

У числі останніх новинок, повідомляли «Одесские новости», знаходився нововинайдений годинник, який відрізнявся оригінальністю форми маятника та й всією конструкцією, який давав більш точне і вірне співвідношення між дійсним часом і цифрами циферблату. Нові годинники відрізнялися чудовою точністю ходу та не потребували щоденного заводу. Крім цього, вони мали просту будову, без складної системи коліщат, яка була у всіх тогочасних годинниках [11, 1885, 15 января]. Через декілька років бессарабська преса сповіщала про винахід незвичайного, величезного годинника, який виготовили в Нью-Йорку. Він був 10 футів високою, 8 футів шириною та мав вагу 80 центнерів. Крім нью-йоркського часу, годинник показував час тринадцяти інших міст світу: Вашингтону, Сан-Франциско, Пекіну, Петербургу, Парижу, Лондону та інших [6, 1890, 14 марта].

Поширення інформації щодо нових досягнень науки та техніки в США мало надзвичайну вагу для херсонських та бессарабських земель Російської імперії, враховуючи технічну відсталість Росії. Між тим, у США друга половина XIX ст. – період швидкого впровадження в господарство машинної техніки. Застосування машин в сільському господарстві стимулювалося відносною дешевизною землі при дорогій робочій силі та великим ринковим попитом на сільськогосподарську продукцію. Технічному оснащенню сільського господарства сприяло те, що в США землі розподілялись на великі участки, які необхідно було обробляти машинами

[12, с. 39]. В Російській імперії швидке зростання застосування машин та вдосконалених знарядь праці у сільському господарстві спостерігалось у кінці XIX ст. Якщо порівнювати з США, то Росія ще значно відставала. Проте кінець століття виявився й значним кроком уперед. Зі Сполучених Штатів вивозилась велика кількість машин у всі країни світу, в тому числі і в Росію [13, с. 273].

З оголошень на сторінках «Одесских новостей» видно, що винаходи американців досягли і Одеси. Пропонувалися різного роду машинні механізми для господарства: подрібнювачі, нові ковбасні машинки, машинки для виймання кісточок з вишень, машинки для викручування білизни. Все це було привезено з Чикаго та продавалось на складі інженера Н. Мельникова по вулиці Катерининській, 32 [11, 1893, 14 юля].

Побувавши в Америці, інженер Г. А. Абрагамсон зробив доповідь в одеському відділенні імператорського російського технічного товариства, а найважливіші положення доповіді були опубліковані в «Одесских новостях». Г. А. Абрагамсон вказував, що в Північній Америці сировина порівняно дешева, а оплата праці робітників висока. Тому різноманітні підйомники та перевантажувальні системи, звичайно, набули широкого розвитку й знайшли застосування в озерних, річких та морських портах і на залізничних станціях. Американські перевантажувальні механізми добре відомі в Європі для перевантажування зерна, менш відомі для перевантажування вугілля та руди. Механізми ці винайдені талановитим, молодим американським інженером Олександром Броуном. Він являється віце-президентом та керівником товариства «The Brown hoisting and Machine Co» в Клівленді. Із численних та різноманітних типів пристосувань, споруджених О. Броуном по цьому принципу найбільше розповсюдження в Америці отримали такі типи: 1) канатні передачі; 2) обертаючий консольний передачі; 3) переносний передачі; 4) пере-

сувні мостові передатчики. Це може бути застосовано у нас з великою користю, – говорив одеський інженер [11, 1894, 10 февраля].

У США наука йшла поряд із технікою і перевага віддавалась прикладним розділам науки. Отож, значним здобутком американців в галузі астрономії стало будівництво обсерваторій. В «Одесских новостях» була надрукована стаття про знаменитого оптика-телескопіста Ельвіна Грема Кларка та обсерваторію, де він працював. В штаті Вісконсін, в США на кошти чикагського мільйонера Чарльза Єркеса була збудована чудова обсерваторія, яка має найбільший в світі рефрактор, об'єktiv якого в діаметрі складає 40 дюймів, при довжині труби в 62,5 фута. Знаменитий оптик-телескопіст Е. Г. Кларк у п'ятнадцять років, за допомогою батька сконструював свій перший телескоп. В 1873 р. збудував для вашингтонського уряду рефрактор з об'єktivом діаметром у 26 дюймів. Ним він відкрив обидва супутники Марсу. В 1878 р. уряд Російської імперії замовив йому будівництво 30 дюймового рефрактора для Пулковської обсерваторії. Пізніше Е. Г. Кларк виготовив 36 дюймовий об'єktiv. З його допомогою відкрив п'ятий супутник Юпітера. Обсерваторія Ч. Єркеса, призначена головним чином для астрономічних спостережень і являється найбагатшим та найбільш вдосконаленим по своїй будові пристроєм у всьому світі [11, 1898, 16 февраля].

Якщо до середини XIX ст. російське суспільство мало досить поверхові уявлення про Америку в цілому, то в 1870-ті рр. з'явилась можливість отримувати відомості з перших рук в зв'язку з початком роботи перших постійних газетних кореспондентів США в Росії та більш регулярному надходженню інформації від російських публіцистів з Америки. Разом із значно збільшеним обміном офіційними урядовими публікаціями та науковими виданнями в практику увійшли взаємні поїздки вчених (астрономів, хіміків, інженерів-винахідників, спеціалістів по економіці сільського господарства

та ін.). Інформація про більшість науково-технічних новинок публікувалась і на сторінках преси Херсонської та Бессарабської губерній.

Sydun I. V.

PARTICIPATION OF SOUTH RUSSIAN PERIODICAL PRESS IN THE REPRESENTATION OF THE TECHNICAL ACHIEVEMENTS OF THE UNITED STATES IN THE SECOND HALF OF THE 19 CENTURY

Summary

In this article the author tries to analyze reaction of the population of the south of the Russian Empire to the most significant events of the internal life of the USA in the second half of the 19th century. It studies the reflection of the United States of America in the second half of the 19th century in the periodicals of the Russian Empire. The main periods of history of the North American States, which were covered in them, are investigated. American-Russian relations described on the pages of the periodicals from Odessa, Kishinev, Saint-Petersburg are examined.

Key words: *The United States of America, the Russian Empire, Kherson and Bessarabia provinces, image, policy, regional periodical press, public opinion, economy.*

Сидун И. В.

УЧАСТИЕ ЮЖНОРОССИЙСКОЙ ПЕРИОДИЧЕСКОЙ ПРЕССЫ В РЕПРЕЗЕНТАЦИИ ТЕХНИЧЕСКИХ ДОСТИЖЕНИЙ СОЕДИНЕННЫХ ШТАТОВ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XIX ВЕКА

Реферат

В статье освещена реакция населения юга Российской империи на наиболее значимые события внешнеполитической жизни США во второй половине XIX в. Исследуются американо-российские отношения на страницах изданий

Одессы, Кишинева, Санкт-Петербурга. Изучены формы и направления освещения американской реальности на страницах региональной прессы. Определено место и роль региональной прессы в формировании общественного мнения населения Северного Причерноморья.

Ключевые слова: *Соединенные Штаты Америки, Херсонская и Бессарабская губернии, политика, региональная периодика, общественное мнение, экономика.*

Джерела та література

1. История США. В 4 т. / [ред. Г. Н. Севостьянов]. – М.: Наука, 1983. – Т. 1. – 687 с.
2. Одесский вестник. – Одесса, 1866-1890.
3. Ведомости одесского градоначальничества. – Одеса, 1869, 1873.
4. Правда. – Одесса, 1879.
5. Супоницкая И. М. Монополии и антимонополистическое движение в США конца XIX в. – М. : ИВИ, 1991. – 140 с.
6. Бессарабский вестник. – Кишинев, 1890.
7. Новороссийские ведомости. – Одеса, 1870-1871.
8. Дело. – СПб., 1872.
9. ДАОО. – Ф. 93. Одесское общество истории и древностей. 1873 р. оп. 1. Д. 89. Отношение агента Смитсоновского института (Вашингтон) в Петербурге о доставке институтом американской литературы учебным и научным учреждениям России, 107 л.
10. Селигмен Б. Сильные мира сего: бизнес и бизнесмены в американской истории / Б. Селигмен. – М. : Прогресс, 1976. – 455 с.
11. Одесские новости. – Одесса, 1885, 1893-1898.
12. Абрамов А. И. Экономическая история Соединенных Штатов. – Куйбышев : КГУ, 1965. – 167 с.

13. Тюкавкин В. Г. Применение машин в сельском хозяйстве России в конце XIX – начале XX века // Аграрная эволюция России и США в XIX – XX в. – М.: Наука, 1991. – С. 270-294.

Филипенко А. О.

УДК 94(498.7):261.“1801/1825”

ЦЕРКВА І ОСВІТА В БЕССАРАБІЇ У ПЕРШІЙ ЧВЕРТІ XIX СТОЛІТТЯ

Стаття присвячена питанню про роль православної церкви у розвитку системи освіти в Бессарабії у першій чверті XIX-го століття. Особлива увага приділяється діяльності в освітній сфері Митрополита Кишинівського та Хотинського Гавриїла (Бенулеску-Бодоні), місцю та ролі Кишинівської духовної семінарії.

Ключові слова: *православна церква, Бессарабія, Кишинівська духовна семінарія.*

Питання щодо впливу церкви на розвиток освіти в Бессарабії у першій чверті XIX століття відноситься до числа контрверсійних. Бухарестський мир, підписаний 16 (28) травня 1812 р., став завершенням російсько-турецької війни 1806–1812 рр. За результатами мирної угоди до Росії відійшла територія, розташована у межах річок Дністер, Прут та Дунай, яка мала історичну назву Бессарабія. За ініціативою Екзарха Молдо-Влахійського Гавриїла (Бенулеску-Бодоні) рішенням імператора Олександра II на приєднаних територіях була заснована Кишинівська та Хотинська єпархія, а сам Гавриїл призначений митрополитом Кишинівським і Хотинським.

Сучасна румунська та частково молдавська історіографія розглядає Бухарестський мир та його наслідки, як розділ єдиної країни та загарбання історичних румунських земель